

Inventarisatieverslag 2019

Territoriumkartering Broedvogels in Nationaal Natuurnetwerk Brabant De Hilver

Vogelwerkgroep Midden-Brabant

in opdracht van de terreinbeherende organisaties:

Brabants Landschap, Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer

Inhoud

Inleiding	3
Het gebied	4
Natuurherstel in De Hilver	5
Inventarisaties en monitoring.....	7
Investering	7
Resultaten	7
Bespreking.....	10
Verloop broedseizoen	10
De soorten	10
Broedsucces weidevogels.....	11
Discussie	12
Aanbevelingen.....	13
Ecotoopverbeteringen	13
Beheer algemeen	13
Beheer per deelgebied.....	14
Helsbroek (Staatsbosbeheer).....	14
Moergestelse Gement (westelijk deel Staatsbosbeheer).....	14
Den Opslag (oostelijk deel Staatsbosbeheer).....	14
Den Opslag (westelijk deel Staatsbosbeheer)	15
Moergestels Broek (noordelijk deel Natuurmonumenten).....	15
Moergestels Broek (zuidelijk deel Natuurmonumenten)	15
Moergestelse Gement (oostelijk deel Natuurmonumenten).....	15
Diessens Broek (Brabants Landschap).....	16
Bijlagen	
Helsbroek (SBB).....	17
Moergestelse Gement west (SBB)	28
Den Opslag west (SBB)	38
Den Opslag oost (SBB).....	49
Moergestels Broek noord (NM)	57
Moergestelse Gement oost en Moergestels Broek zuid (NM)	62
Diessens Broek (BL)	70

Inventarisatieverslag 2019 Territoriumkartering Broedvogels De Hilver

Uitgave van Vogelwerkgroep Midden-Brabant

m.m.v. Vogelwerkgroep KNNV Tilburg

Februari 2020

© Vogelwerkgroep Midden-Brabant

www.vwgmiddenbrabant.nl

Foto omslag: werkzaamheden aanpassingen weidevogelgebied Moergestelse Gement
in winter 2019/2020

Inleiding

Ruim 35 jaar is door de Landinrichting De Hilver (vroeger de Ruilverkaveling) gewerkt aan de inrichting van het landschap binnen de gemeentes van Hilvarenbeek, Oisterwijk en voor een klein gedeelte van Oirschot. De grond van 2.500 eigenaren werd in een gebied van 8.120 hectare opnieuw verkaveld.

Volgens Europese richtlijnen moest in het gebied van het beekdal de Reusel een waterretentiegebied voor calamiteitenberging worden gerealiseerd. Rond 2011 is deze gerealiseerd en in een groot deel van het gebied is ca. een halve meter fosfaatrijk teelaarde daarvoor afgegraven. In geval van grote wateroverlast kan nu de Reusel in het Diessens Broek, Den Opslag en in de Moergestels Gement buiten haar oevers treden.

Omdat in het retentiegebied en de aangrenzende gronden binnen 'De Hilver' geen agrarische bedrijfsvoering meer wordt uitgevoerd, heeft dit hele gebied mede een natuurfunctie gekregen. Hierdoor is ca. 750 ha nieuwe natuur geschapen. Op de afgegraven grond krijgt de oorspronkelijke vegetatie kansen om zich te hervestigen.

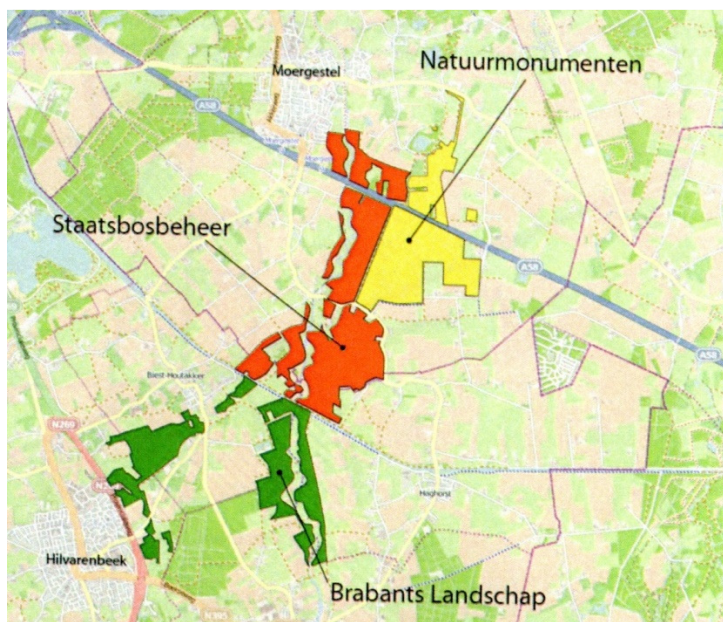
Op de percelen in het gebied zijn door de provincie in samenspraak met de terreinbeherende organisaties Brabants Landschap, Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer de natuurambities vastgesteld.

Het beheer van het gebied is overgedragen aan deze drie terreinbeherende organisaties, die de taak hebben om hun toegewezen gebieden zodanig te beheren, dat de natuurdoelstellingen zo goed mogelijk gehaald worden.

Het natuurgebied is onderdeel van het Natuurnetwerk Brabant (NNB).

De verdeling van natuurgebied De Hilver is als volgt:

- Brabants Landschap: Diessens Broek
- Staatsbosbeheer: Den Opslag
Moergestelse Gement (het westelijk deel)
Helsbroek
- Natuurmonumenten: Moergestelse Gement (het oostelijk deel)
Moergestels Broek, zowel ten noorden als ten zuiden van de A58

Kaart verdeling NNB De Hilver over de TBO's

De natuurdoelstellingen zijn als volgt:

- N05.01 Moeras
- N07.01 Droge heide
- N10.01 Nat schraalland
- N10.02 Vochtig hooiland
- N12.02 Kruiden- en structuurrijk grasland
- N12.05 Kruiden- en faunarijk akkerland
- N13.01 Vochtig weidevogelgrasland
- N14.01 Vochtig beekbegeleidend bos
- N17.01 Vochtig hakhout of middenbos

Het gebied

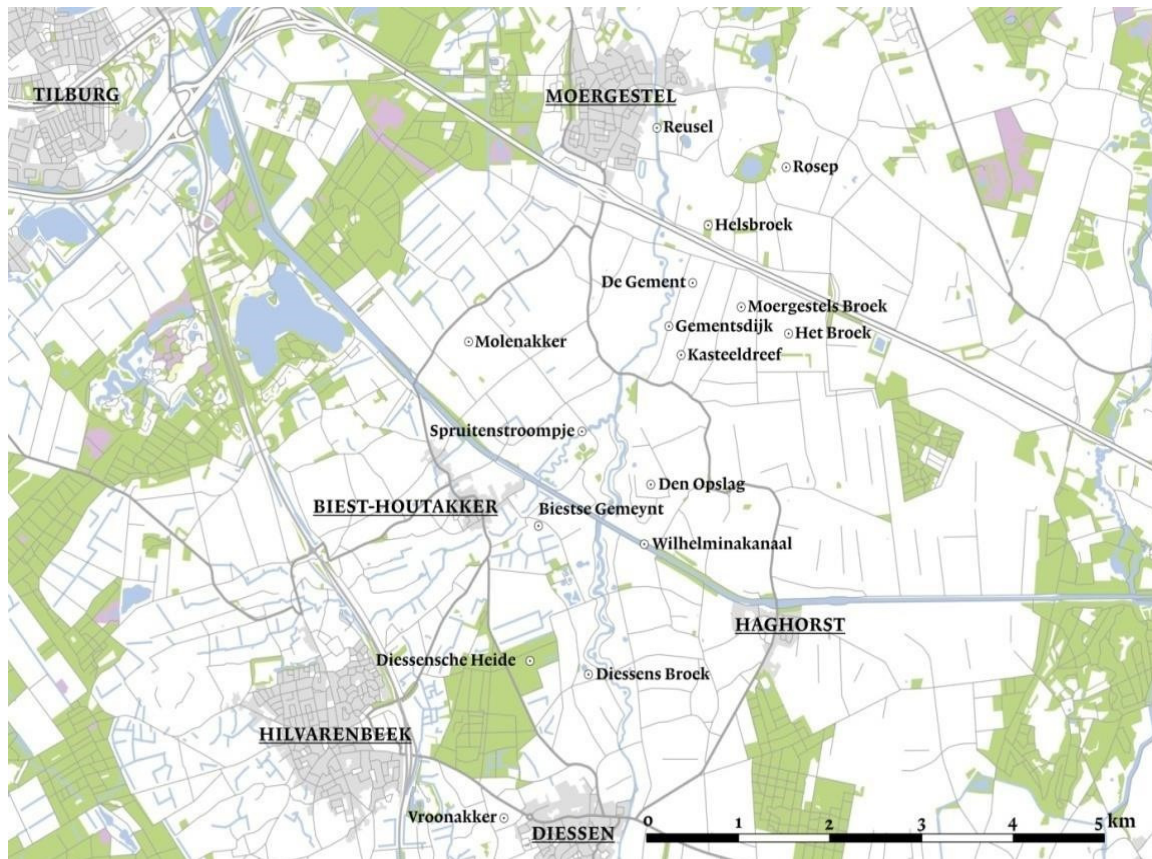
Het nieuwe natuurgebied ligt tussen Diessen en Moergestel in het beekdal van de Reusel. Het is met meer dan 750 hectare het grootste natuurontwikkelingsgebied van Noord-Brabant. Bij de inrichtingsplannen is gekozen voor een open beekdallandschap met de belangrijkste doelen het herstel van weidevogelpopulaties en hervestiging van oorspronkelijke vegetaties behorende bij (natte) schraallanden. Dit sloot aan bij de reeds aanwezige natuurwaarden en doet recht aan het cultuurhistorisch waardevolle landschap zoals dat al in de Middeleeuwen aanwezig was.

De Moergestelse Gement en de Biestse Gemeynst werden al in de 13e en 14e eeuw gesticht. Zie de topografische kaart uit ca. 1900 op blz. 5.

Kleine delen konden niet verworven worden, deze worden beheerd door particulieren.

Dit geldt met name voor het deelgebied Den Opslag. In dit deelgebied ligt vlak tegen de Reusel een ca. 0,25 groot bosje. Langs het Spruitenstroompje grenst een recreatief bosje met opstanden, die overigens niet bewoond mogen worden. De bedoeling is dat door een uitsterfconstructie dit gebied in de toekomst bij het natuurgebied wordt geannexeerd.

De Biestse Gemeynst is een historisch grondgebied dat in bezit is van de Gemeenschap van Biest-Houtakker en wordt nog steeds door 3 regenten beheerd. Dit gebied heeft nog een landbouwfunctie. Het deel behorende aan de Biestse Gement dat in Den Opslag ligt, bestaat uit ca. 1 ha nat hooiland.

Toponiemen en ligging beekdal van de Reusel en het Spruitenstroompje

Topografische kaart omstreeks 1900

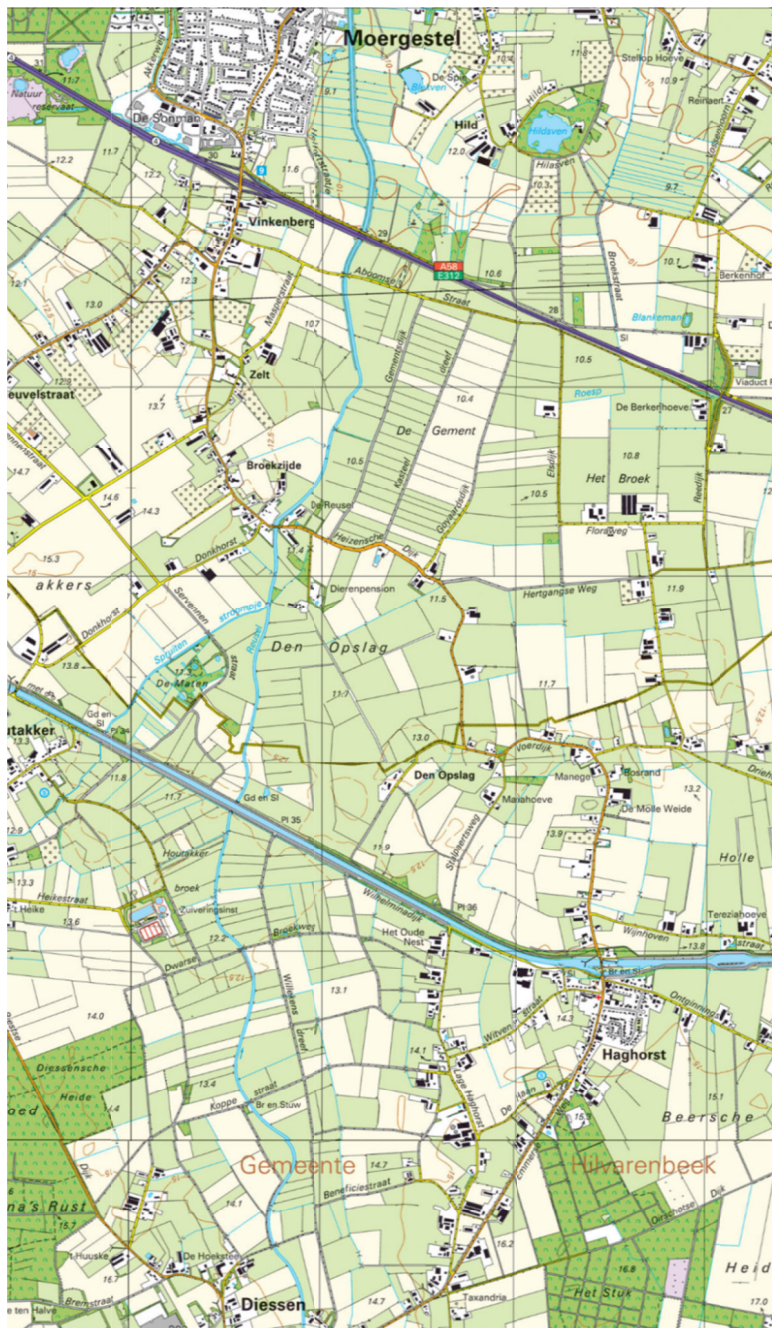

Het onderzoeksgebied

Natuurherstel in De Hilver

Ingrijpende maatregelen waren nodig om de effecten van cultuurtechnische werkzaamheden uit eerdere landinrichtingsprojecten te herstellen. Verdroging en de stikstof- en fosfaatbelasting van de bodem stonden natuurontwikkeling het meest in de weg.

De inrichtingswerkzaamheden werden in 2010 en 2011 uitgevoerd. De beek de Reusel werd door hermeandering over een traject van zes en half kilometer meer dan drie kilometer langer. De kaden langs de beek en drie stuwen zijn verwijderd. Twee vistrappen zijn aangebracht. De beek werd smaller en de beekdalbodem kwam bijna één meter omhoog. Zo ontstond weer een natuurlijk ogende middenloop van een laaglandbeek. De grondwaterstand kwam plaatselijk 80 cm omhoog en de kwel kon de wortelzone van de vegetatie weer bereiken. Voor het creëren van voedselarme omstandigheden voor schraallanden en beekmoeras is van circa 250 hectare de fosfaatverzadigde bouwvoor verwijderd.

Kaart De Hilver 2009, voor de herinrichting

Kaart De Hilver 2012, na de herinrichting

Inventarisaties en monitoring

Om te zien of weidevogels profiteerden van de natuurherstelmaatregelen, is broedvogelonderzoek uitgevoerd. In 2009, net vóór uitvoering van de inrichtingswerkzaamheden, inventariseerde Peer Busink van Vogelwerkgroep Midden-Brabant de weidevogels van het beoogde natuurgebied. Van 2011 tot 2015 voerde de provincie een weidevogelmonitoring met jaarlijks drie bezoeken uit, die vanaf 2016 werd overgenomen door leden van de Vogelwerkgroep Midden-Brabant volgens het Broedvogel Monitoring Programma (BMP) alle soorten van SOVON, gebaseerd op de zgn. uitgebreide territoriumkartering.

Het gebied is in zeven deelgebieden opgedeeld: Helsbroek, Moergestels Broek noord, Moergestels Broek zuid, De Gement, Den Opslag west, Den Opslag oost en het Diessens Broek. De deelgebieden kunnen in 3-6 uur afgelopen worden. In elk deelgebied zijn 6-8 inventarisatierondes gelopen die minstens twee weken uit elkaar lagen, zoals de BMP-criteria voorschrijven. Er zijn tevens 1 of 2 avond- of nachtbezoeken gebracht.

De inventarisatie werd in principe vanaf de wegen in het gebied uitgevoerd om verstoring van de vogels te voorkomen. Wanneer het zicht op de vogels niet mogelijk of onvoldoende was, werd het gebied betreden waarbij zoveel mogelijk langs perceelsranden werd gelopen. Voor het hele gebied, behoudens de percelen van particulieren, zijn alle broedvogels volgens de BMP-criteria geteld. Groepen niet-broedende ganzen of eenden worden daarbij niet meegeteld.

De gegevens zijn vanaf 2017 in het veld digitaal verwerkt met het programma Avimap. Via de autoclustering van Avimap worden na het veldseizoen de territoria bepaald. Door de monitoring is een goed beeld ontstaan van de ontwikkeling van weide- en moerasvogels vanaf 2011. De monitoring beperkt zich tot onderstaand gebied (zie onderstaand kaartje). De grotere bestaande bosjes in het gebied zijn niet meegenomen in de monitoring.

Investering

Tijdens het broedseizoen 2019 in De Hilver hebben 11 personen 55 inventarisatiebezoeken afgelegd. De totale tijdsduur die aan de inventarisaties besteed werd, bedraagt 182,25 uur.

Inventariseerders:

KNNV Tilburg: Ben Akkermans, Marijke Bom, Hetty Bosman, Mieke van der Does, Marli Kahmann

VWG Midden-Brabant: Peer Busink, Nico Hilgers, Gerard van der Kaa, Wiel Poelmans, Victor Retel Helmich, Fred Schülein

Resultaten

Via Avimap zijn per deelgebied soortkaarten van de aangetroffen soorten gemaakt. Deze zijn opgenomen in de bijlagen.

In de tabel is per soort het totaal per deelgebied weergegeven en het totaal voor het hele gebied. Ter vergelijking is ook het totaal voor het hele gebied uit 2017 en 2018 opgenomen. Ook zijn de terreinbeherende organisaties van de verschillende deelgebieden in de tabel aangegeven.

Territoriumkartering Broedvogels De Hilver 2019

Territoria De Hilver 2019 (Soorten van de Rode lijst in **rood** weergegeven; - = niet geteld in 2017)

Soort	SBB HB	SBB OS w	SBB OSo	SBB/NM MG	NM MBn	NM MBz	BL DB	Totaal: 2019	Totaal: 2018	Totaal: 2017
Dodaars								0	2	5
Knobbelzwaan			1				1	2	2	5
Grauwe Gans	10	2	14	12			10	48	47	25
Grote Canadese Gans	2		3				4	9	11	6
Nijlgans							1	1	0	1
Bergeend			1					1	0	0
Krakeend	5		8	5	1		5	24	17	17
Wintertaling								0	2	1
Wilde Eend	8	1	7	2	3	2	6	29	26	30
Zomertaling			1				1	2	3	7
Slobeend	1		3	5			3	12	16	17
Kuifeend	1		1	2			4	8	10	15
Buizerd					2			2	2	3
Patrijs					1			1	2	2
Kwartel	2		2			2		6	1	5
Fazant	3	3	8	6	6	9	5	40	34	33
Waterral							5	5	10	2
Waterhoen	3	2	2	2	1		1	11	15	7
Meerkoet	4	1	2	14	2	1	5	29	25	47
Scholekster	1		1	1				3	2	4
Kievit	14		41	23		12	16	106	128	146
Watersnip	1	2	6	5			17	31	41	42
Grutto	2		53	12		26	9	102	93	83
Wulp			6	1		4	2	13	16	16
Tureluur	2		1				1	4	3	6
Kokmeeuw				5				5	0	0
Holenduif	1		5	1				7	1	-
Houtduif	1				3	1	1	6	0	-
Koekoek	2	3	2	2	1	1	3	14	19	9
IJsvogel	1							1	0	0
Groene Specht			1				1	2	1	1
Grote Bonte Specht					2			2	1	4
Veldleeuwerik			32	2		7		41	29	27
Boerenwaluw								0	1	-
Huiswaluw								34	31	32
Boompieper							6	6	9	7

Territoria De Hilver 2019 (Soorten van de Rode lijst in **rood** weergegeven; - = niet geteld in 2017)

Soort	SBB HB	SBB OS w	SBB OSo	SBB/NM MG	NM MBn	NM MBz	BL DB	Totaal: 2019	Totaal: 2018	Totaal: 2017
Graspieper	8	2	53	18	1	32	25	139	126	146
Gele Kwikstaart				4		2		6	10	10
Grote Gele Kwikstaart								0	2	3
Witte Kwikstaart					1	1		2	1	1
Winterkoning	7	7	3	4	10	1	9	41	10	-
Heggenmus	2	1	2	1	4	1	1	12	7	-
Roodborst	3			2	6			11	0	-
Nachtegaal	1						1	2	0	0
Blauwborst	9	9	16	10	2	10	16	72	52	52
Roodborsttapuit	8	4	6	7	7	10	5	47	34	57
Merel	6	1	3		7		3	2	4	-
Zanglijster	3	2			2		2	9	1	-
Rietzanger		5	1	6		1	3	16	20	3
Bosrietzanger	22	8	11	9	34	7	3	94	124	88
Kleine Karekiet	13	7	25	24	9	22	61	161	218	192
Braamsluiper								0	1	0
Spotvogel			3	1		1		5	10	14
Grasmus	16	7	47	21	26	25	21	163	147	137
Tuinfluits		1	4	1	6		8	20	6	2
Zwartkop	5	5	7	3	14	8	8	50	13	-
Tijftjaf	11	9	8	4	21	7	10	70	13	1
Fitis		4	4	4	3		5	20	10	6
Bonte Vliegenvanger								0	1	2
Startmees					2		1	3	0	-
Pimpelmees	2	1			6		3	12	0	-
Koolmees	4	1	2		12	3	8	30	4	-
Boomkruiper	2	1					1	4	0	-
Grauwe Klauwier								0	1	0
Gaai	1				1		1	3	0	-
Ekster	1					1		2	0	-
Zwarte Kraai	1				1			2	1	1
Huismus	1							1	0	-
Vink	7	2	6	1	12	1	11	40	1	-
Groenling					1			1	1	0
Putter	1	3	2	2	2		1	11	4	10
Kneu			6	5		4	1	16	28	25
Rietgors	14	10	65	30	4	16	29	168	165	173

Gebruikte afkortingen in de tabel:

HB	Helsbroek	MBz	Moergestels Broek zuid
OSo	Den Opslag oost	DB	Diessens Broek
OSw	Den Opslag west	SBB	Staatsbosbeheer
MG	Moergestelse Gement	NM	Natuurmonumenten
MBn	Moergestels Broek noord	BL	Brabants Landschap

Bespreking

Verloop broedseizoen

In maart viel relatief veel regen (96 mm) en was met gemiddeld 8°C zacht.

April was wat warmer dan gemiddeld. De regenval was met 32 mm normaal voor de tijd van het jaar.

De eerste helft van mei was koel waarna de temperatuur ging oplopen.

Voor de maanden mei, juli en augustus was er een neerslagtekort. Juni had in de eerste helft veel regen en was met gemiddeld 114 mm een natte maand. Juni en juli waren warmer dan gemiddeld en er was sprake van enkele hittegolven. In juli liep de temperatuur op tot 40,7°C in de regio. Tegen eind juli stonden de sloten droog.

De soorten

In 2019 lag het aantal soorten broedvogels op 65, waarvan 18 soorten (28%) van de Rode lijst. Drie soorten keerden in 2019 terug met 1 paar: bergeend, nijlgans en ijsvogel.

Vergeleken met 2018 zijn 7 soorten in het gebied niet als broedvogel teruggekeerd, namelijk dodaars, wintertaling, boerenzwaluw, grote gele kwikstaart, braamsluiper, bonte vliegenvanger en grauwe klauwier.

Niet minder dan 15 soorten lieten volgens de territoriarkartering een significante afname zien van meer dan 20%. Daaronder de watervogels slobbeend, kuifeend en waterhoen. De droogte zal hier zeker van invloed zijn geweest.

Daarnaast was er een substantiële toename van meer dan 20% van kwartel, fazant, veldleeuwerik, blauwborst en roodborsttapuit.

De oorzaken van toename en afname van soorten zullen in veel gevallen door interne als externe factoren bepaald worden, waar veelal geen zicht op is.

Ook een aantal moeras- en struweelvogels nam flink af zoals rietzanger, bosrietzanger, kleine karekiet, spotvogel en kneu. De droogte zal hier zeker een rol in hebben gespeeld, maar hun achteruitgang kan ook te wijten zijn aan het maaien van rietkragen en delen braamstruweel, hetgeen meer gebeurd is dan in 2018 (bv Moergestelse Gement).

Voor sommige soorten, zoals de storingsgevoelige watersnip, zal zeker ook door betreding (ook met loslopende hond) van het gebied een rol hebben gespeeld. Tijdens de broedtijd zijn personen gezien die met of zonder hond het terrein hebben betreden.

Sommige soorten kunnen van nature grote fluctuaties laten zien, zoals dat hier bij sprinkhaanzanger en spotvogel het geval was.

Bijzondere nieuwkomer was de kokmeeuw. De soort vestigde zich met 5 nesten op pollen in de waterplas op het natte perceel in de Moergestelse Gement (SBB). Door de droogte trok het water zich geleidelijk aan terug waardoor de pollen, waar de nesten op lagen, niet meer in het water stonden.

Alle nesten (3) werden toen gepredeerd. De kokmeeuwen hebben daarna met 2 vervolglegels opnieuw geprobeerd te gaan broeden, maar door het terugtrekkende water vielen deze nesten ook op het droge en zijn wederom gepredeerd (wellicht heeft hier een dubbeltelling plaatsgevonden).

De kokmeeuwen hebben daarna het gebied verlaten.

Van Canadese en grauwe gans waren vooral losse paren aanwezig. De nesten die eerst in maar later langs een waterhoudende sloot 'droog vielen', werden alle in de eifase gepredeerd.

Van de niet 'droog gevallen' nesten zijn de eieren wel uitgekomen.

Er waren ook niet-territoriale groepen ganzen aanwezig.

Huiszwaluwen bouwen hun kleinste tegen gebouwen. In het gebied bevindt zich één gebouw, namelijk de boerderij aan de Elsdijk. Aan deze boerderij worden jaarlijks tientallen nesten onderaan de dakrand geplakt. Omdat de boerderij afgebroken wordt, is naast de boerderij een zwaluwtil geplaatst waaraan kunstnesten zijn aangebracht.

Aan de boerderij zaten dit jaar 31 nesten, aan de til werden 3 kunstnesten bewoond.

In het gebied staan enkele solitaire bomen. In twee ervan hebben zwarte kraaien genesteld. In eiken langs zandpaden die grenzen aan Moergestels Broek zuid en aan de Moergestelse Gement, werden 8 bewoonde nesten van de zwarte kraai geteld.

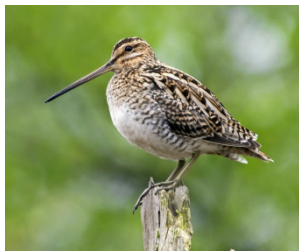
De grote toename van vink, koolmees en pimpelmees is moeilijk te verklaren, misschien heeft het te maken met houtopstanden die nu zodanig gegroeid zijn, waardoor voor deze soorten een geschikt biotoop is ontstaan.

Ook een aantal algemenere struweelvogels als merel, heggenmus, tuinfluiter, tijtjaf, fitis en zwartkop nam fors toe. Misschien ook te verklaren door de robuuster wordende houtsingels langs perceelsgrenzen.

Broedsucces weidevogels

Volgens de methode van territoriakartering nam de grutto in 2019 toe met 10%.

Vier weidevogelsoorten lieten daarentegen volgens de gebruikte methode een stevige afname zien, namelijk: watersnip, kievit, wulp en gele kwikstaart.

De watersnip leverde 10 paar in, maar met 31 paar blijft De Hilver veruit het beste gebied van Noord-Brabant voor deze soort. Er waren opmerkelijke verschillen tussen bepaalde gebieden. De afname speelde vooral in Den Opslag-oost en bijvoorbeeld veel minder in het Diessens Broek.

Met de uitgebreide territoriumkartering krijgt men, op uitzonderingen na, geen zicht op het broedsucces van soorten. Voor enkele weidevogels kun je op basis van simpele alarmtellingen een aardige indicatie krijgen van het broedsucces. Hierop is uitvoerig ingegaan in de rapportage van 2017. Vooral grutto, wulp en kievit lenen zich daarvoor. De indruk is echter dat het broedsucces van de grutto een flink stuk lager lag dan in 2018.

Met name in het Moergestels Broek (NM) en in de Moergestelse Gement (NM + SBB) werden van de Grutto nauwelijks vliegvlugge jongen waargenomen. In deze gebieden is geconstateerd dat territoriale gruttoparen niet tot broeden zijn gekomen. Deze waarneming werd ondersteund door het feit dat op het ondergelopen perceel in de Moergestelse Gement (SBB) vanaf eind april in de avond steeds meer gruttoparen verzamelden om daar de nacht door te brengen. De conclusie is, dat deze grutto's geen territorium (dus ook geen nest) meer hadden.

In de Moergestelse Gement werden op de delen van SBB en NM geen vliegvlugge gruttojongen waargenomen en in het deel van Moergestels Broek (NM) tussen Goyaardsdijk en Elsdijk ook geen. Alleen tussen Elsdijk en Reedijk, werden enkele vliegvlugge jongen gezien.

Tijdens de inventarisatie in Den Opslag (SBB) werden eind mei ook slechts enkele gruttoparen alarmerend waargenomen, hetgeen duidt dat deze nog wel grote jongen hadden.

Voor de wulp geldt hetzelfde verhaal. Wel zijn territoria vastgesteld, maar er werden geen vliegvlugge wulpen in bovengenoemde gebieden waargenomen.

Niet duidelijk is wat de oorzaak is van het geringe broedsucces. Een opgestelde camera bij neergelegd voer in de Moergestelse Gement heeft éénmaal een vos kunnen vastleggen, verder twee maal een egel en elf keer een zwarte kraai. Ook werd in een laagje modder de sporen gezien van een marterachtige.

Predatie is van alle tijden, maar of het lage broedsucces van de grotere weidevogelsoorten alleen te wijten is aan predatie is niet bekend, maar lijkt niet de enige reden te zijn.

Toch lijkt het erop dat predatie in het gebied tussen de Heinzenschedijk en de Aboomseweg op de reproductie van grotere vogels zeker invloed heeft gehad. Bewijs hiervoor zijn de predaties van de ganzen- en kokmeeuwnesten, toen hun nesten, eerst omringd door water, door uitgebleven regen droog vielen. In ieder geval lijkt de grondpredator(en) die hier bezig is geweest, niet van natte voeten te houden.

De nesten van weidevogels vallen in het geheel niet op omdat die aan het zicht onttrokken zijn, waardoor niet bekend is in hoeverre deze tijdens de eifase zijn gepredeerd. Wel zijn diverse predatiesporen gevonden van eierschalen van kievit, enkele van grutto en één keer van een wulp.

Ter overweging:

Volgens gebruikte territoriumkartering voor de grutto zijn de datumgrenzen vastgesteld van 1 april tot 10 mei. De laatste dag dat men de soort mag meetellen is 10 mei, na deze datum worden volgens deze methode de waarnemingen niet meer meegenomen. Grutto's die na 1 april kortstondig een territorium bezet hielden, maar daar niet tot broeden zijn gekomen, worden in het eindresultaat wel meegeteld. Sommige grutto's kunnen na 10 mei nog op de eieren van een vervolglegsel zitten. Andere gruttoparen kunnen omstreeks 10 mei kleine jongen hebben, maar of die jongen vliegvlug worden, is maar de vraag en is derhalve niet bekend.

Dus indien na 10 mei de grutto's niet meer worden gevolgd, dan heeft men geen zicht in de uiteindelijke reproductie. Wat de laatste jaren in de broedbiotopen van de grutto in De Hilver is opgemerkt, is dat bijzonder weinig vliegvlugge jongen van grutto's worden waargenomen.

Door deze constatering openbaart zich een groot verschil tussen de resultaten van een territoriumkartering en het werkelijke broedsucces. Dit fenomeen stemt tot nadenken!

Kieviten broeden graag op wat nattere gronden en vaak tussen of vlakbij kleine open watervlaktes. In de Moergestelse Gement mislukte een aantal broedsels omdat door waterstijging vanwege regenval, nesten zijn ondergelopen.

Broedsels van kieviten op de oevers van de Reusel in het Moergestels Broek en Helsbroek broedden, gingen verloren door versterking van kanovaarders.

Alhoewel niet geweldig, bleek van de grotere weidevogelsoorten de reproductie van de kievit het grootst te zijn. Kieviten beginnen enkele weken eerder met de eileg dan andere weidevogelsoorten,

wat impliceert dat er ook eerder in het voorjaar kievitjongen in het gebied rondlopen. Of de eerder geboren jongen daar eventueel voordeel aan hebben, is door ons niet te verklaren. Ook dat kieviten in tegenstelling tot grutto en wulp beter in staat zijn om eventuele vervolglegels te maken, kan voor de kievit een hogere reproductie geven.

Discussie

De effecten van de extreme droogte hebben zeker op broedvogels hun effect gehad.

Laat-broedende watergebonden soorten als de kuifeend hebben zeker last gehad van de droogval.

De droogte kan uiteindelijk veel effect hebben op vegetatie van de schraallanden en hooilanden.

Droogvallend veen in de bodem kan oxideren met eutrofiëring tot gevolg. Daarnaast kan het bodemleven beïnvloed worden. Dit kan een negatief effect hebben op de vegetatie en insecten en daardoor uiteindelijk gevolg hebben voor de voedselbeschikbaarheid voor adulten en jongen van weidevogels.

Tijdens dit broedseizoen waren de 'weidevogelgraslanden' nog steeds minder geschikt voor een goed broedbiotoop. Het organisch stofgehalte van de bodem van de weidevogel-graslanden was in veel gevallen te laag, het bodemleven was te summier en de bovenlaag was op veel plaatsen sterk verdicht door het gebruik van zware landbouwmachines.

De conclusie is dat de gemiddelde dichtheid aan weidevogels nog steeds erg laag is voor een gebied met de status 'weidevogelgebied'.

Pierenhoopjes tellen geeft een indruk van het wormenbestand

Opvallend was dan ook dat in de weidevogelgraslanden weinig pierenhoopjes werden waargenomen. Voor het produceren van een volledig legsel heeft b.v. een gruttovrouwtje 50% van haar lichaamsgewicht aan bouwstoffen nodig. De bouwstoffen die hiervoor nodig zijn, worden voor zo'n 20% uit larven (emelten) en voor 80% uit regenwormen gehaald (*info Ecologische Atlas van de Nederlandse Weidevogels, Beintema [et al]*). Zachte bodems en het beschikbaar zijn van regenwormen zijn daarom voor grutto's van essentieel belang om met hun tere snavelpunt de bodem te kunnen sonderen om bij hun voedsel te komen.

Dat deze twee noodzakelijkheden op veel plaatsen in de Hilver ontbreken, kan de oorzaak zijn dat m.n. grutto's niet in goede

broedconditie komen en voortijdig het broeden overslaan.

Er is momenteel op landelijk niveau veel aandacht voor de belabberde toestand van insecten.

Op lokaal niveau is op dit moment vanuit de beheerders hiervoor nauwelijks aandacht. Toch belangrijk want insecten zijn het bulkvoedsel voor broedvogels. Op veel plaatsen valt de inrichting van deze gronden op dit vlak in De Hilver ook nog veel te verbeteren. Een uitzondering zijn de graslanden in het Moergestelse Gement op NM gronden, waar in juli en augustus het spontaan 'krioelde' van de sprinkhanen. Deze graslanden werden voor de reproductie van sprinkhanen door NM nog later gemaaid.

Wellicht komt er spoedig een kentering in dit beleid, want in het Moergestels Broek-zuid (NM) en in de Moergestelse Gement (NM + SBB) zijn in deze winter maatregelen uitgevoerd die leiden tot verbeteringen van de hydrologie voor de verschillende graslanden. Alle begroeiing langs sloten in het weidevogelgebied is gemaaid, vervolgens zijn de weipalen met prikkeldraad verwijderd, waardoor een groot open weidegebied is ontstaan.

Op de nominatie staat dat een aantal bomen rondom het weidevogelgebied wordt gekapt, waardoor kans op predatie wordt verkleind.

De verwachting is dat met deze ingrepen het leefgebied voor weidevogels belangrijk wordt verbeterd.

Aanbevelingen

Ecotoopverbeteringen

- Het voedselaanbod op veel weidevogelgraslanden zijn na acht jaar beheer nog steeds niet optimaal voor weidevogels. Onderzoek en advies is nodig om de juiste maatregelen te nemen.
- Om in de lage tot minimale reproductie van de weidevogelsoorten inzicht te krijgen, is professioneel onderzoek nodig.
- Er liggen kansen om de reservaatssakkers te verbeteren in de gebieden van Helsbroek en in Den Opslag. Deze akkers hebben nog steeds meer een economische functie dan een ecologische.
- Het verbeteren van de botanische waarden van alle graslandpercelen oppakken. In veel graslanden ontbreken veel karakteristieke soorten, of het nu om natte schraallanden gaat of om kruiden- en faunarijke graslanden. Dit leidt niet alleen tot een verrijking van de flora, het geeft ook een boost aan de insectenwereld waar vrijwel alle broedvogels ook van gaan profiteren.

Beheer algemeen

- Het beheer van de weidevogelgraslanden, kruiden- en faunarijke graslanden en reservaatssakkers kan geoptimaliseerd worden zodat het meer ten dienste staat van de karakteristieke flora en fauna, daarbij niet alleen rekening houdend met vogels maar ook met insecten.

Beheer per deelgebied

In de rapportages van 2017, 2018 (Vogelwerkgroep Midden-Brabant en Vogelwerkgroep KNNV-Tilburg) en die van 2012 t/m 2016 (P. Busink) worden allerlei aanbevelingen genoemd. Vooral in de herfst van 2019 zijn in de weidevogelgebieden van Moergestels Broek en Moergestelse Gement werkzaamheden verricht voor verbetering van het weidevogelbiotoop, waardoor menig eerder gedane aanbeveling nu niet meer geldt .

Enkele naar onze mening belangrijke zaken willen we per deelgebied toch graag nog even onder de aandacht brengen.

Helsbroek (Staatsbosbeheer)

- Tijdens het broedseizoen is het hondenuitlaatterrein (ijsbaan) open gebleven, waardoor alle kievitsnesten in de eifase werden verlaten. Van deze ontwikkeling is SBB schriftelijk op de hoogte gebracht. In voorgaande jaren is aan SBB het verzoek gedaan om tussen 1 maart en 15 juni het hondenuitlaatterrein af te sluiten.
- Begin april 2019 waren op het hondenuitlaatterrein weer tientallen schapen ingerasterd. Voor territoriale kieviten gaf dit duidelijk verstoring. In voorgaande jaren is aan SBB het verzoek gedaan om pas na 15 mei toestemming te geven om daar schapen in te rasteren.
- In het gebied liggen nog een aantal sloten, die toen het gebied nog een agrarische bestemming had, een afwaterende functie hadden. Nu het gebied al een geruime tijd een natuurbestemming heeft gekregen, is het te overwegen om deze sloten te dichten omwille van een gunstiger waterhuishouding.
- Overjarig riet voldoende laten staan (i.v.m. broedgelegenheid riet- en struweelvogels).

Moergestelse Gement (westelijk deel Staatsbosbeheer)

- Ten westen van de Gementsdijk overjarig riet laten staan i.v.m. broedgelegenheid van riet- en struweelvogels (nu alles weggemaaid).
- Delen van het braamstruweel ten oosten van de Gementsdijk zijn weggemaaid (broedgelegenheid van o.a. kneu).
- Weidevogelgebied periodiek bemesten i.v.m. het verkrijgen van een groot wormenbestand.
- In principe niet maaien voor 15 juli.
- Sloot langs Gementsdijk en perceel 104F heeft allang geen agrarische functie meer, maar is weer geschoond ondanks eerdere afspraak.
- Het sluitingstermijn voor betreding van publiek voor de Gementsdijk afstemmen met het aangrenzend gebied van NM (zie foto blz. 16).

Opmerking: op de linker oever van de Reusel zijn de knaagsporen van een bever op omgeknaagde wilgen gezien. De stammen waren waarschijnlijk te dun om het stromende water van de Reusel tegen te houden (zie foto).

Den Opslag (oostelijk deel Staatsbosbeheer)

- Het 'wandelpad' door het gebied van Heinzenschedijk tot aan de weg Den Opslag het hele jaar afsluiten voor wandelaars (dan ook honden) en fietsers. Lente/zomer i.v.m. broedvogels, herfst/winter i.v.m. wintergasten (rustgebied voor zwanen, kieviten, watersnippen en ganzen).
- Berm zandpad 103L2/103M2 inrichten als 'grauwe klauwier-biotoop'.
- Vee na de broedtijd inscharen en weghouden van drassige grond.

Jagers in Den Opslag

- Houtstronken op perceelsgrens 103P/103O2 opruimen (i.v.m. huisvesting van predatoren).
- Boomopslag in het gebied verwijderen.
- Overjarig riet voldoende laten staan voor broedgelegenheid belangrijke struweelvogelsoorten.
- Plezierjacht op SBB-gronden op hazen niet meer vergunnen, dit op ethische- en verstoringsargumenten en verder door ongewenste effecten op de fauna. Bovendien kunnen hazen op aangrenzende NM-gronden de volgende keer worden geschoten.
- Een dag hazen inventariseren in het gebied Moergestelse Gement en Moergestels Broek op 22-04-2013 werden 58 hazen geteld (zie inventarisatieverslag Moergestelse Gement en Moergestels Broek zuid 2013). Op 19-04-2019 werden in hetzelfde gebied 9 hazen geteld (!?!). Vergeleken met de omringende agrarische gronden is het natuurgebied De Hilver in de winter ook voor hazen een rustgebied, waar genoeg voedsel voor ze te vinden is. Daarom trekken hazen dit gebied binnen, waardoor de populatie hazen in De Hilver veel groter is (beter gezegd, een natuurlijke dichtheid heeft) dan buiten het gebied van De Hilver. Jagers blijken dit ook te weten.

Den Opslag (westelijk deel Staatsbosbeheer)

- Boomopslag en afrastering van prikkeldraad op perceelsgrenzen verwijderen.
- Overjarig riet voldoende laten staan voor broedgelegenheid belangrijke struweelvogelsoorten.
- Het verloren gedeelte door werkzaamheden waar Knolsteenbreek groeide, zo veel mogelijk herstellen.

Moergestels Broek (noordelijk deel Natuurmonumenten)

- De drie poelen uitrasteren, zodat vee de poelen niet kunnen eutrofiëren.
- Vee na 1 juni inscharen (o.a. bescherming bloeiende planten).

Moergestels Broek (zuidelijk deel Natuurmonumenten)

- Verbeteringen voor het weidevogelgebied worden in het winterhalfjaar 2019 / 2020 aangebracht.
- Onderdelen van dit project zijn: plas-dras situaties, verhoging van grondwaterpeil en het kappen van bomen. Door het verwijderen van prikkeldraad raster rondom de percelen ontstaat een groot open gebied.
- Ter verbetering van het weidevogelgebied wordt de boerderij aan de Elsdijk afgebroken. De bomen langs de Elsdijk verdelen het Moergestels Broek ten zuiden van de autosnelweg in twee delen. Door deze bomen te kappen zal hier het Moergestels Broek fysiek één open gebied zijn.
- Verder moet getracht worden het wormenbestand in het weidevogelgebied te vergroten door te bemesten met ruige stalmest.
- Tevens zal het weidevogelgebied verbeterd kunnen worden door de harde laag onder het maaiveld machinaal te perforeren.
- In principe niet maaien voor 15 juli.
Toen in het terrein kwartels werden gehoord, zijn met Niels Vogels van Natuurmonumenten goede afspraken gemaakt over een nog latere maaidatum voor de betreffende percelen.

Infobord langs de A58

Moergestelse Gement (oostelijk deel Natuurmonumenten)

- Overwegen de Kasteeldreef het hele jaar af te sluiten voor wandelaars/fietsers (lente/zomer i.v.m. broedvogels, herfst/winter rustgebied i.v.m. wintergasten zoals ganzen, Kieviten).
- Zolang dit nog geen realiteit is, de toegankelijkheid van de Kasteeldreef voor het publiek af te stemmen met de toegankelijkheid van de Gementsdijk (SBB). Zie foto blz. 16.
- Ook hier het wormenbestand in het weidevogelgebied vergroten door te bemesten met ruige stalmest en de harde laag onder het maaiveld machinaal te perforeren.

Hetzelfde gebied Moergestelse Gement is voor NM niet toegankelijk van 31 maart tot 15 juni, voor SBB niet toegankelijk van 1 maart tot 15 juli.

Het voorstel voor beide is: tijdens de broedtijd niet toegankelijk van 15 maart tot 1 juli en deze tekst duidelijk zichtbaar te maken. Wandelaars die tijdens de broedtijd worden aangesproken op hun aanwezigheid, zeggen de tekst met de kleine letters op het bord niet opgemerkt te hebben, wel de grote letters van 'Vrije toegang op wegen en paden'.

Infobord NM op Kasteeldreef bij ingang Moergestelse Gement

Infobord SBB op Gementsdijk bij ingang Moergestelse Gement

Diessens Broek (Brabants Landschap)

- Omwille van mindere predatiemogelijkheden voor kwetsbare vogelsoorten, zijn door de Gemeente Hilvarenbeek in 2018 de eiken langs de Dwarse Broekweg verwijderd.
- Nu ontstaat langs deze weg een opschietend wilgenstruweel. Voorstel is om deze te verwijderen.
- Overjarig riet voldoende laten staan voor broedgelegenheid van belangrijke struweelvogelsoorten.
- Vegetatie op perceelranden van de weidevogelgraslanden grenzend aan Wilhelminakanaal is verwijderd waardoor nu een aaneengesloten weidevogelgebied is ontstaan. Wel belangrijk is dat de 'voormalige landbouwsloten' in dit gebied worden gedempt of niet meer waterafvoerend worden gemaakt.
- Ook bemesting met ruige stalmest en de vastgereden laag op deze percelen vergen nog aandacht.

